

УДК 1:57

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.37.7>

РЕАЛЬНЕ ТА ВІРТУАЛЬНЕ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ: БІОФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Сергій Костючков

*Херсонський державний університет
факультет психології, історії та соціології,
кафедра соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології
вул. Університетська, 27, 73000, м. Херсон, Україна*

У статті розглянуто роль реального та віртуального в житті сучасної людини в контексті біофілософського знання. Актуалізується думка про те, що створення людиною в процесі розвитку цивілізації іншої реальності, штучної природи – техніки й відповідних технологій як механізмів перетворення оточуючого світу, призводить до алієнації, відчуження, а в подальшому – до відриву людини від середовища, еволюційним продуктом якого вона є – від природного світу. Показано, що дослідження реального та віртуального в буттєвому просторі сучасної людини крізь призму біофілософії є актуальним і логічно обґрунтованим. Проаналізовано поняття соціальної реальності, яка містить у собі певний комплекс усталених традицій, цінностей, вірувань та переконань. Підкреслено, що людина епохи постмодерну, існуючи одночасно в декількох сучасностях, нерідко прагне віртуалізувати реальне та реалізувати віртуальне. Зазначено, що віртуальне в сучасному світі розглядається як контрадикція реальному – тобто тому, що було до нього, створило його та продовжує разом із ним існувати. Проаналізовано сутність біофілософії як продукту цивілізаційної культури, що є своєрідним синтезом біології та філософії, спрямованим на цілісне розуміння феномену життя. Безумовною перевагою біофілософії визнаються її інтегральність і трансдисциплінарність, потужний імпульс поєднання природничого та філософського напрямів у процесі пізнання й творчого засвоєння навколишнього світу. Обґрунтовано, що розвиток біофілософії залежить від розвитку біологічних наук, їх здатності розробляти теоретичні конструкти, які б слугували не тільки стимулами для розвитку природничо-наукових практик, але й сприяли б розумінню смислової конвергенції (зближенню) філософії та біології. Показано, що в центрі уваги біофілософії не тільки біологічне життя людини як представника виду *Homo sapiens*, але й життя соціальне, яке характеризується, серед іншого, поняттями «реальне» та «віртуальне». Встановлено, що перебування людини у віртуальній реальності зумовлює певні соціальні наслідки, які мають стати предметом біофілософських досліджень. Зроблено висновок про те, що віртуалізація реального є не тільки наслідком, але й причиною «розбалансування» механізму адаптації людини до стрімко змінюваних умов існування: причиною цього визначено двоїсту, соціально-біологічну природу людини.

Ключові слова: реальне, віртуальне, біофілософія, сучасність, комп'ютерна гра, технологія, імплікація, природа людини, адаптація, цінність життя.

Сучасність характеризується доволі широким спектром політичних, соціальних, економічних, духовних і культурних проблем, розв'язання яких перетворює людину на ключовий предмет міждисциплінарної наукової зацікавленості. Але разом із тим ані філософія та інші науки, ані мистецтво не створили універсального пізнавального інструментарію, застосування якого дозволило б розглядати людину в усій її багатовимірності та неоднозначності. Сучасні науки – від астрофізики та космобіології до молекулярної біології та генетики, все ґрунтовніше й інтенсивніше інтегрують людину в предметне поле власних досліджень, синтезуючи нові гіпотези, ідеї, твердження, формуючи тим самим прогресивні моделі взаємовідносин людини з навколишнім світом. Створення людиною іншої реаль-

ності, штучної природи – техніки, а також різноманітних технологій як механізмів перетворення навколишнього світу, призводить до дистанціювання, а в подальшому – до відриву людини від середовища, продуктом якого вона є – від природного світу. В захопленні егоїстично-споживацького перетворення природи людство не помічає того, що воно залишається без власних дослідно-перетворюючих інтенцій. Заволодівши природою, людство зробило наступний цілком логічний крок: воно визначило як об'єкт експериментування природу Людини розумної – *Homo sapiens*.

Проблеми реального та віртуального в різних аспектах відображено в дослідженнях зарубіжних дослідників, таких як Дж. Агамбен, П. Бергер, Ж. Бодрійяр, У. Брікен, Д. Генрі, Е. Гідденс, М. Гінзбург, Ж. Дерріда, С. Жижек, М. Крюгер, Дж. Ланьє, Т. Лукман, М. Макклуюен, Е. Тофлер, М. де Серто, Г. Спенсер, М. Хайм, М. ван Хульст, Е. Фромм, М. Фуко, Ф. Фукуяма, П. Шуберт та інші. Серед вітчизняних учених відзначимо наукові розвідки Ф. Власенка, Д. Десятерик, В. Дзюндзюк, М. Колінько, Ю. Мелкова, О. Перової, О. Рубанець, А. Толстоухова та інших. Окремі складники біофілософської проблематики висвітлено в наукових розвідках Дж. Агамбена, Р. Бланка, Ф. Варели, Ю. Габермаса, А. Гуршурста, Г. Йонаса, Л. Колдуела, Ч. Ламсдена, М. Лаццарато, Т. Лемке, К. Лоренца, Х. Матурани, М. Рьюза, Т. Сарецькі, Е. Собера, А. Соміта, Е. Таккера, Дж. Теннера, Т. Торсона, М. Фуко, Ф. Фукуями, Дж. Харрисона. Проблематика біофілософії знайшла також відображення в роботах автора, зокрема в монографічному дослідженні «Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства» [1].

Мета статті – представити та проаналізувати ступінь імплікації реального та віртуального в житті сучасної людини в контексті біофілософського знання.

XXI століття характеризується стрімкістю, мінливістю та стохастичністю соціальних, політичних і економічних процесів суспільного життя на всіх рівнях – локальному, регіональному та глобальному. Сучасна людина, «буття котрої обмежено жорстким «прокрустовим ложем» реального і віртуального, прагне різними засобами реалізувати віртуальне або віртуалізувати реальне. Як перше, так і друге, на нашу думку, – наслідки не стільки дезадаптації, скільки нездатності людини до адаптації. Причину слід шукати, як бачиться, в певній соціально-біологічній контамінації людської природи, внаслідок чого суспільно значущі ідеї, орієнтовані на адаптацію людини як біосоціальної системи – продукт розумової діяльності окремих індивідів – пасивно долають бар'єр алієнації (відчуження) в індивідуальній свідомості» [2, с. 14–15].

Слід підкреслити, що зазвичай віртуальне (лат. *virtualis* – можливий; такий, що може або повинен виявитися за певних обставин, умов) розглядається як контрадикція реальному – тобто такому, що було до нього, що створило його та продовжує разом із ним існувати. Будь-яка віртуальність є штучною, умовною, передбачуваною та, відповідно, кінцевою та вичерпною, на відміну від реальності. Саме поняття «віртуальна реальність» було вперше використано А. Артаудом ще в 1938 році стосовно театру, з метою підкреслити його неінтерактивність. Віртуальна реальність є лімітованою, її просторові та часові межі можуть бути задані правилами, скажімо, комп'ютерної гри, простором авторського задуму, глибиною сприйняття віртуальної реальності людиною, «зануреною» в неї. В середині минулого століття сформувалося уявлення про те, що соціальна реальність містить у собі певний «корпус» традицій, вірувань та переконань, які, будучи атрибутовані комплексом «об'єктивних» характеристик самими агентами соціальної взаємодії, виявляються дотично-реальними, але при цьому не піддаються чуттєвому спостереженню. В результаті певні ідеальні, духовні елементи, що існують виключно в свідомості (індивідуальній або груповій), можуть і повинні трактуватися та інтерпретуватися «так, тут і зараз».

Буттєвий світ людини складає багатомірну, соціокультурну просторово-часову конструкцію, в межах якої відбуваються суб'єкт-суб'єктні та суб'єкт-об'єктні інтеракції. Варто зазначити, що людське мислення та діяльність за своєю природою є віртуальними, насамперед у сенсі своєї потенційності, можливості. Людська діяльність, сенс якої заключається у виробництві, завжди надлишкова; людиною твориться нова реальність, що відрізняється від ініціальної (вихідної), природної. В результаті комбінацій, інверсій, асоціацій і дисоціацій між елементами та сферами інформаційного буття виникає численна кількість проблем виживання людства та напрямів зміни розуму *per se* як такого. В умовах соціокультурної еволюції розум виявляє себе як принципово нова якість систем, що самоорганізуються, реалізуючи гуманістичну сутність еволюційних процесів.

Бачиться цілком закономірним, що злетом наукового та популярного інтересу до віртуальної реальності характеризується початок 90-х років ХХ століття, коли успіхи комп'ютерних технологій стали беззаперечно очевидними. В першій чверті ХХІ століття віртуальна реальність набула певного ступеню розвитку, про що свідчить стрімке розширення сфери її застосування – прикладна наука, медицина, система освіти, військова справа, архітектура та будівництво, театр і кіно, комп'ютерні ігри. Віртуальна реальність має місце в молекулярній біології або в процесах складних математичних розрахунків, коли візуальна ява виявляється зручнішою, ніж чисто логічна: імітація реальності в ряді випадків виявляється куди більш реальною, ніж сама реальність. Комп'ютерна та комунікаційна техніка в сучасних умовах стають тими чинниками, які формують не тільки образ думок людини, але й спосіб її життя. Вони створюють нові тілесні практики та певним чином демаркують попередню «карту тіла». Як маніфестацію такого підходу можна розглядати принципово нову концепцію людського тіла. Інтервенція в тіло людини за допомогою технічних засобів, нові формати та рівні взаємодії між людьми, між людиною й технічними об'єктами здатні призвести до втрати людського «Я», до зміщення кордонів між природним і штучним, ефемерним і перпетуальним, обмеженим та інфінітивним (безкінечним), ситуативним і перспективним, реальним і віртуальним.

Слід зауважити, що сучасні віртуальні світи, які в різних контекстах називають синтетичними або цифровими світами, тримірними мережевими середовищами, беруть початок із рольових ігор, в основі яких – звичайний текстовий масив. Театралізована яскравість комп'ютерного симулякра виявляється подібною «принциповій неспостережності» віртуальної частки у квантовій фізиці; в такому контексті дискурс віртуальності реалізується в категоріях виключного та досконалого, оскільки відмінність між поняттям та існуванням поступово зникає. У книзі «Паролі. Від фрагменту до фрагменту» Ж. Бодрийяр підкреслює, що «...у віртуальному панує проста інформативність, прораховуваність, яка відкидає будь-які ефекти реального», це «сфера, де всі події відбуваються в технологічному режимі» [3, с. 31].

У контексті заявленої теми необхідним бачиться звернення до біофілософії як продукту цивілізаційної культури, утвореному специфічним конвергентним комплексом біології та філософії, спрямованим на цілісне розуміння феномену життя. Біофілософія реалізує пошук онтологічних засад світогляду, базуючись на результатах дослідження живого як із позицій біології, так і з боку філософії. Біофілософія – це приведення всього суцього до «міри життя», а у контексті антропоцентризму – до «міри людини». Вона пов'язана з гетерогенністю світу як онтологічною проблемою існування різних сфер буття, об'єднаних між собою в межах одного й того ж реального світу. Людина стає одним із детермінуючих проявів соціальної реальності та одночасно – одним із ключових принципів її існування та розвитку.

Сучасна біофілософія, що є орієнтованою на цілісне розуміння феномена життя, концентрує увагу на людині, виходячи з декількох базових передумов: по-перше, еволюційні процеси в природі в складній та непередбачуваній формі взаємодіють із таким, що динамічно розширюється, штучним середовищем, яке змінює як зовнішній, так і внутрішній світ людини. По-друге, класичні біологічні закони в процесі суспільного розвитку доповнюються закономірностями антропогенного характеру. Відповідно, у фокусі уваги біофілософії не тільки біологічне життя людини як процес функціонування організму, але й життя соціальне, яке характеризується здебільшого поняттями «право на життя» та «цінність життя». Людина «взагалі» за своєю природою не зовсім природна істота, вона є створінням символічним, відтак увесь світ також є чимось створеним, штучним. Світ легенд і оповідей, мифів і саг, літописів і романів, поезії та культури в цілому, в кінцевому підсумку – світ штучний, створений самою людиною та в цьому сенсі безумовно віртуальний.

Процес перебування людини у віртуальній реальності зумовлює деякі соціальні наслідки, які мають стати предметом біофілософських досліджень. Головними, на наш погляд, слід визнати такі:

1. Занурення людини у віртуальний світ створює ілюзію позбавлення від пресингу нагальних проблем, провокує її виключення з соціальних реалій, перериваючи або звужуючи природні, стабілізовані зв'язки та відносини; привабливість віртуального світу й у тому, що людина здатна в будь-який момент із нього вийти, повернувшись у реальний світ, у звичне середовище існування. Людина віртуальна – *homo virtualis*, усе частіше вимушена переміщуватися зі сфери реального у віртуальний простір, відриваючись від соціального оточення та повсякденного буття. «Зовнішні стимули (зокрема деструктивні, пов'язані з уявленнями про смерть), трансльовані через комп'ютерні мережі та спрямовані на конкретну аудиторію, імпліцитно полегшують процес імпонування специфічної пропаганди або формування бажаних поведінкових патернів у межах соціальної групи, реалізація яких спрямовується на підтримку, ігнорування або відчуження щодо конкретної політичної сили, у широкому розумінні – наявного в державі політичного режиму» [4, с. 165].

2. Сучасне життя відрізняється небувалою раніше напруженістю, страхом, агресією, від яких не є вільною жодна людина в сучасному світі. «Незадоволеність, масовий невроз, ірраціональність та розмах насилля, які вже чітко бачаться в сучасному житті, це тільки передвістя того, що може чекати нас попереду, якщо ми не допоможемо та не будемо лікувати цю хворобу» [5]. Атомна війна вийшла зі сфери есхатологічної риторики та набула цілком реальних обрисів; люди впадають у стан паніки й тривоги; атаки терористів знецінюють людське життя до абстрактних статистичних даних, до безпристрасних коментарів у блоках телевізійних новин. Людина шукає порятунку в алкоголі та наркотиках або – вільно або невільно – в мережах віртуального (комп'ютерного) світу. Агресивний реальний світ відходить на задній план, його місце займає «несправжній» безпечний, а тому привабливий простір: відбувається рятівне для нервової системи людини відчуження від природного світу.

3. Віртуальність змінює або корегує традиційну систему цінностей, яка визначає контент особистісних інтенцій, ставлення людини до самої себе, інших людей, оточуючого світу в усьому його розмаїтті форм, проявів, сутностей. Система цінностей для індивіда є вихідним пунктом мотивації власної соціальної активності, базою життєвої концепції, адекватної ідентичності та взагалі – філософії життя. Сучасність маніфестує радикальний ціннісний плюралізм як єдиний природний стан соціокультурного буття, оскільки саме він забезпечує можливість вільної самореалізації кожного активного індивіда.

4. Мірою своєї доступності віртуальний світ, створений комп'ютерними технологіями, стає для людини двадцять першого століття домінуючим відносно реального; дійсний, натуральний світ із його ідеалами, цінностями та «вічними» істинами неухильно девальвується; вплив віртуального світу стає необмеженим: індивід перетворюється на одномірну, нерозривно пов'язану з комп'ютером *homo virtualis*, людину з псевдо-пристрастями й такими ж відчуттями та моральними установками. Саме подібна ситуація, що неодноразово ставала сюжетною основою фантастичних романів, актуалізує одне з основних питань біофілософії – де межа між людиною та не-людиною?

5. Віртуальність заявляє про себе реакцією відчуженої людини, яка переживає власний стан у діапазоні від усвідомлення особистої слабкості до бажання використати будь-які доступні засоби віртуалізації як шляхи вирішення власних проблем у відношеннях із навколишнім світом. Невизначеність сьогодення та майбутнього несе на собі печатку ілюзій, оман і розчарувань: людина гостро реагує на протиріччя між наявним і бажаним, між існуючим і належним, створює проекти невизначеного майбутнього й демонструє готовність відкидати реальне заради віртуального.

6. Виробництво в умовах сучасного капіталізму має символічний характер; медіа-імперії, що знаходяться під владою правлячого політичного класу, мають для суспільства вигідну для нього картину світу. Реклама, комп'ютерні ігри, реаліті шоу, довготривалі телепроекти та інші компоненти медіального капіталізму перетворює людину, споживача товарів і послуг, на *homo virtualis*, для котрої симулякри світу символів превалюють над дійсними подіями власного буття: фікція стає гіперреальністю.

Виходячи з вищевикладеного, розгляд віртуального та реального в житті сучасної людини крізь призму біофілософії вбачається актуальним, логічним і обґрунтованим. У фокусі уваги біофілософії знаходиться не тільки біологічне життя людини як процес функціонування організму, але й життя соціальне, яке характеризується здебільшого поняттями «право на життя» та «цінність життя». Занурення людини у віртуальний світ є наслідком не стільки дезадаптації, скільки нездатності людини до адаптації до оточуючої реальності. Причину слід шукати, як бачиться, в певній соціально-біологічній двоїстості людської природи, внаслідок чого суспільно значущі ідеї, орієнтовані на адаптацію людини як біосоціальної системи, є продуктом колективної інтелектуальної діяльності індивідів. Такого роду ідеї поступово долають бар'єр відчуження в індивідуальній та суспільній свідомості та стають домінуючими в суспільстві, визначаючи смислове наповнення стратегічних трендів соціального розвитку.

Список використаної літератури

1. Костючков С.К. Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 320 с.
2. Костючков С.К., Пронин Э.А., Лепницкий И. Формирование механизма адаптации человека, как биосоциальной системы: образовательно-философская интерпретация. *Социально-гуманитарные исследования и технологии*. 2014. № 3 (8). С. 12–18.
3. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту. Екатеринбург : У-Фактория, 2006. 200 с.
4. Костючков С.К. Нейрокогнитивний хакинг як елемент «дестабілізаційної змії» у контексті сучасної гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 30. С. 161–169.
5. Тоффлер Э. Шок будущего / пер. с англ. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2002. 557 с. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/4797/4798>.

REAL AND VIRTUAL IN THE LIFE OF MODERN HUMAN: BIOPHILOSOPHICAL INTERPRETATION

Serhii Kostyuchkov

*Kherson State University, Faculty of Socio-psychological,
Department of Social Work, Social Pedagogy and Sociology
University str., 27, 73000, Kherson, Ukraine*

In the article a role is considered “real” and “virtual” in life of modern man in the context of biophilosophical knowledge. An idea actualized that creation a human is in the process of development of civilization of other reality, artificial nature – technique and corresponding technologies, as mechanisms of transformation of the surrounding world, results of alienation, and in future – to tearing away of human from an environment the evolutionary product of that he is – from the natural world. It is shown that research real and virtual in space of existence of modern man through the prism of biophilosophy is actual and logically reasonable. The concept of social reality, that contains the certain complex of withstand traditions, values, beliefs and persuasions, is analysed. Underline, that human of epoch postmodern, existing simultaneously in a few modernities, quite often aims to virtualize the real and realize virtual. It is marked that the virtual in the modern world is examined as contradiction real - because was to him, created him and continues together with him to exist. Essence of biophilosophy is analysed as to the product of civilization culture, that is the original synthesis of biology and philosophy, sent to the integral understanding of the phenomenon of life. Confess absolute advantage of biophilosophy her integrality and transdisciplinarity, powerful impulse of combination of natural and philosophical directions in the process of cognition and creative mastering of the surrounding world. Reasonably, that development of biophilosophy depends on development of biological sciences, their ability to develop theoretical constructions that would serve as not only stimuli for development of natural-science practices but also would assist understanding of semantic convergence (to rapprochement) of philosophy and biology. It is shown that in the spotlight of biophilosophy not only biological life of human, as a representative of kind *Homo sapiens*, but also life is social, that characterized, among other, by concepts “real” and “virtual”. It is set that the stay of man in virtual reality stipulates social consequences that must become the article of biophilosophical researches are certain. Drawn conclusion that virtualization real is not only a consequence but also reason of “imbalanced” of mechanism of adaptation of man to the swiftly changeable terms of existence: ambivalent, socialbiological nature of man is certain reason of it.

Key words: real, virtual, biophilosophy, contemporaneity, computer game, technology, implication, nature of human, adaptation, value of life.